

مقایسه ویژگی‌های شخصیتی سخت‌رویی و دینداری و رابطه آن‌ها در دانشجویان دختر عادی و بسیجی

Comparison of hardiness and religious attitude and their relation between female ordinary & revolutionary force students in university.

حمیدرضا حاتمی*، سارا شعبانی**

Abstract

Introduction: The present research is for investigation & comparing The amount of hardiness & religious attitude & their relation between female ordinary & revolutionary force students in university.

Method: The design is an EX-POST FACTO & it is a Cause / comparison type of descriptive study. In this research 100 of female revolutionary force students & 100 of female ordinary students are chosen randomly by means of two questionnaire (religiosity questionnaire for university students & personal approach survey) & using the T test, one way ANOVA & MANOVA & Pearson's co relational coefficient, compared to each other.

Results: The results of statistical analysis shows that means of hardiness & religious attitude of the revolutionary students are higher than the ordinary students, also there is a relationship between hardiness & religious attitude in two groups of ordinary & revolutionary force students in university.

Discussion: Revolutionary force have the higher religious attitude & hardiness comparing with the ordinary students, also by increasing hardiness rate, religious attitude rate in revolutionary force students will increase & in ordinary students will decrease.

Key words: hardiness, religious attitude, personal approach survey, religiosity questionnaire.

چکیده

مقدمه: پژوهش حاضر به منظور بررسی و مقایسه میزان سخت‌رویی و دینداری و رابطه آن‌ها در دانشجویان دختر عادی و بسیجی صورت گرفته است.

روش: پژوهش حاضر یک طرح پس‌رویدادی و از نوع علی - مقایسه‌ای می‌باشد که از انواع تحقیق توصیفی به شمار می‌رود. در این پژوهش ۱۰۰ دانشجوی دختر بسیجی با ۱۰۰ دانشجوی دختر عادی که به صورت تصادفی ساده انتخاب شدند توسط دو پرسشنامه (زمینه‌یابی دیدگاه‌های شخصی کوباسا و دینداری خدایاری فرد ویژه دانشجویان) و با استفاده از مدل‌های آماری آزمون t، تحلیل واریانس تک متغییری ANOVA، تحلیل واریانس چند متغیره MANOVA و ضریب همبستگی پیرسون مورد بررسی و مقایسه قرار گرفتند.

نتایج: نتایج تحلیل‌های آماری نشان داده که میانگین سخت‌رویی و دینداری دانشجویان بسیجی بالاتر از دانشجویان عادی است همچنین بین سخت‌رویی و دینداری در دو گروه دانشجویان عادی و بسیجی رابطه معنادار وجود دارد.

بحث: دانشجویان بسیجی نسبت به دانشجویان عادی از دینداری و سخت‌رویی بالاتری برخوردارند. همچنین با افزایش سخت‌رویی میزان دینداری در دانشجویان بسیجی، افزایش و در دانشجویان عادی، کاهش می‌یابد.

واژه‌های کلیدی: سخت‌رویی، دینداری، پرسشنامه زمینه‌یابی دیدگاه‌های شخصی، پرسشنامه دینداری

مقدمه

مردم جهان، امروزه بیش از پیش به معنویت و مسایل معنوی گرایش دارند و روان‌شناسان و روان‌پزشکان نیز به طور روز افزون در می‌یابند که استفاده از روش‌های سنتی ساده برای درمان اختلالات روانی کافی نیست. این توجه و میل جهانی به موضوعات معنوی موجب شده که برخی از سازمان‌های بهداشتی مثل سازمان بهداشت جهانی^۱، به بازنگری تعاریف موجود در مورد انسان و ماهیت بشری پردازند. برای مثال، سازمان بهداشت جهانی در تعریف ابعاد وجودی انسان، به ابعاد جسمانی، روانی، اجتماعی و معنوی اشاره می‌کند و بعد چهارم، یعنی بعد معنوی را نیز در رشد و تکامل انسان مطرح می‌سازد (شهیدی و شیرافکن، ۱۳۸۳). از آن‌جا که معنویت و مذهب نیاز فطری انسان‌ها است، معتقدیم که به دلیل احاطه کامل دین بر تمامی ابعاد وجود انسان، سطح نگرش مذهبی افراد و تفکر دینی آن‌ها، جامع‌ترین و راه‌گشایترین دیدگاه در حل مشکلات انسانی را ارائه می‌دهد. در تحقیقی که برگین و استینچ فیلد^۲ (۱۹۸۸) انجام دادند به این نتیجه رسیدند که دانشجویان مذهبی اغلب در دامنه بهنجار مقیاس‌های اضطراب^۳ و افسردگی^۴، مفهوم خود^۵، باورهای غیر منطقی^۶ و سایر اندازه‌های عینی ارزشیابی شخصیت و سلامت روانی قرار می‌گیرند (بهرامی، ۱۳۸۰). همچنین یافته‌های پژوهشی دیگری نیز رابطه مثبت سوگیری مذهبی درونی را با مولفه‌های گوناگون سلامت روان نشان داده‌اند؛ از آن جمله می‌توان به کاهش علائم افسردگی (مالتبی و دی^۷، ۲۰۰۳) کاهش تنیدگی (مختاری، الله‌یاری، رسول‌زاده و طباطبایی، ۱۳۸۰)، کاهش اضطراب و افزایش عزت‌نفس^۸ (بهرامی، ۱۳۸۱)،

سازگاری^۹ (خدا پناهی و خاکسار بلداجی، ۱۳۸۴) سرسختی و شادکامی^{۱۰} (آزموده، شهیدی، دانش، ۱۳۸۶) اشاره کرد (محمدزاده، نجفی و عاشوری، ۱۳۸۸). یافته‌های پژوهشی محمدزاده و همکاران نیز با این دیدگاه که سوگیری مذهبی درونی با جنبه‌های گوناگون سلامت روان و سوگیری مذهبی بیرونی با مشکلات روان‌پزشکی رابطه دارد همسو است. شواهد پژوهشی به صورت روز افزون از این موضوع حمایت می‌کنند و این شباهت بین نتایج نشان می‌دهد که با وجود تفاوت فرهنگی و تفاوت در تعریف از مذهب در فرهنگ‌ها و نژادهای مختلف، باز هم میان گرایش به مذهب و کاهش اختلالات روانی یا وجود سلامت روان رابطه وجود دارد. (بهرامی و تاشک، ۱۳۸۳). روان‌شناسانی که در حوزه دین به پژوهش می‌پردازند، معتقدند که در ایمان به خداوند، نیروی خارق‌العاده‌ای وجود دارد که نوعی قدرت معنوی به انسان متدین می‌بخشد و در تحمل سختی‌های زندگی او را کمک می‌کند و از نگرانی و اضطرابی که بسیاری از مردم قرن ما در معرض ابتلاء به آن هستند، دور می‌سازد (عثمان نجاتی، ترجمه عباس عرب، ۱۳۸۴). بنیامین راش^{۱۱} روان‌شناس مشهور می‌نویسد: مذهب آن قدر برای پرورش سلامت روح اهمیت دارد که هوا برای تنفس. مذهب به انسان کمک می‌کند تا فضای حوادث زندگی، مخصوصاً حوادث دردناک و اضطراب‌انگیز را بفهمد (ویلیام جیمز، ترجمه قائینی، ۱۳۷۶). در همین راستا یکی از راه‌هایی که اسلام برای مقابله عاطفی با فشار روانی ارائه می‌دهد مبارزه و سخت‌روی است. اسلام با سفارش به صبر و پایداری در مقابل حوادث و خویش‌داری در برابر ناملایمات و قرار دادن انسان در چالش پیوسته با آزمون‌های الهی^{۱۲}، از انسان شخصیتی می‌سازد که مانند کوه استوار است (حسینی کوهساری، ۱۳۸۴). امروزه یکی از عوارض همراه با ضعف ایمان که در عصر ما به چشم می‌خورد، عدم مقاومت،

1- World Health Organization(WHO).

2- Bergine & Stinchfield.

3- Anxiety.

4- Depression.

5- Self Concept.

6- Irrational Beliefs.

7- Maltby & Day.

8- Sefl esteem.

9- Adjustment.

10- Happiness.

11 - Rosh Benjomin

رویدادهای زندگی احساس کنترل بیش‌تری دارند. آن‌ها معتقدند که شخص در پیامدهای زندگی نقش تعیین‌کننده‌ای داشته و کم و بیش این پیامد، در قلمرو کنترل آن‌ها قرار دارد (مدی، کوباسا، ۱۹۸۴، به نقل از جمهوری، ۱۳۸۱). به گفته کوباسا و مدی (۱۹۹۹) افراد سخت‌رو عمیقاً درگیر فعالیت‌های زندگی هستند و بر پیچیدگی‌های زندگی چیره می‌شوند. آن‌ها معتقد هستند، زندگی‌شان هدفمند می‌باشد و تماشاگر منفعلی نیستند و برای معنادار کردن زندگی‌شان مسئولیت می‌پذیرند. افراد سخت‌رو تغییرات و فشارها و ناراحتی‌ها را با وجود آن که آزاردهنده هستند دوست دارند و از آن‌ها به عنوان رشد و تحول یاد می‌کنند. (حاتمی، ۱۳۸۷). رودوالد و زون (۱۹۸۹) در جهت بررسی نقش تعدیل‌کننده سخت‌رویی بر روی استرس مطالعه‌ای را بر روی گروه‌هایی از زنان سخت‌رو و غیر سخت‌رو انجام دادند. نتایج نشان داد زنان غیر سخت‌رو در مقایسه با زنان سخت‌رو به طور معناداری تجارب زندگی را نامطلوب‌تر ارزیابی می‌کردند. در این زمینه همچنین وایب (۱۹۹۱) تحقیقی را بر روی ۸۲ دانشجو انجام داد و به این نتیجه رسید که سخت‌رویی استرس را تعدیل می‌کند، این تعدیل در جریان یک ارزیابی انطباقی از استرس صورت می‌گیرد. آزمودنی‌های با سخت‌رویی بالا استرس‌های عینی یک‌سان را کم‌تر تهدیدکننده درجه‌بندی کردند تا آزمودنی‌های با سخت‌رویی پائین و یا در پژوهش دیگری که توسط مدی، براو، خوشابا و ویتکاس (۲۰۰۶) بر روی افراد نظامی و دولتی به منظور بررسی رابطه سخت‌رویی و دینداری با افسردگی، خشم و مکانیزم‌های حمایت اجتماعی و سازگاری صورت گرفته است، سخت‌رویی و دینداری با حمایت‌های اجتماعی و سازگاری رابطه مثبت و با افسردگی و خشم رابطه منفی دارد. طبق نتایج این پژوهش افراد سخت‌رو و دیندار هر دو در مقایسه با افراد عادی در زمینه‌های اجرایی، اخلاقی و سلامتی در مقابل مسایل استرس‌آور مقاوم‌تراند. نتایج برخی تحقیقات گذشته‌نگر و آینده‌نگر نشان داده است، زمانی که شرایط استرس‌زا به درازا می‌کشد افراد مقاوم، به بیماری کم‌تری مبتلا می‌شوند (کوباسا، ۱۹۷۹؛

شکیبایی و توان‌مندی در مواجهه با رویدادهای زندگی است که سلامت شخصیت افراد را با خطر مواجه کرده است. مشکلات و مسائل دشوار که آرامش را در زندگی افراد به مخاطره می‌اندازد، برای همه در طول زندگی وجود دارد. در واقع می‌توان گفت همه افراد در زندگی درجاتی از استرس را تجربه می‌کنند اما مذهب ممکن است به افراد کمک کند تا از عهده استرس‌ها برآیند (شافر و لینگ، ۱۹۹۰، به نقل از مهربابی طالقانی، ۱۳۸۷). در حوزه روان‌شناسی مدی و خوشابا (۱۹۹۴) سخت‌رویی را شاخصی سریع برای سنجش سلامت روان می‌دانند، چرا که طی پژوهشی بر همبستگی آن با MMPI^۱ به این نتیجه رسیده‌اند که سخت‌رویی یک سنجش عمومی از سلامت روان است، نه محصول هیجان‌پذیری منفی که کنترل شده باشد (شعبانی، ۱۳۸۷). منشاء سخت‌رویی و ریشه آن فلسفه وجودی است که مضامین آن عبارت‌اند از زندگی و مرگ، آزادی، مسئولیت‌پذیری در قبال خود و دیگران، معنایابی و کنار آمدن با بی‌معنایی (شارف، ۱۳۸۱). در واقع سخت‌رویی نوعی سبک شخصیتی است که مجموعه‌ای از صفات روانی را در بر می‌گیرد. افرادی که از این سبک شخصیتی برخوردارند، در مقایسه با کسانی که در مقابل مشکلات به زانو در آمده و تسلیم می‌شوند، در سه زمینه متفاوت‌اند. اول این که آن‌ها نسبت به فعالیت‌هایی که در آن درگیر هستند، احساس تعهد می‌کنند. یعنی درگیری‌های زندگی را عمدتاً تجربه‌های مثبت و مفید قلمداد کرده و نسبت به آن‌ها نوعی احساس تعهد می‌کنند. دوم این که برای افراد سخت‌رو حوادث و فعالیت‌های روزمره چالش برانگیزند. آن‌ها تجربه‌های زندگی را سرشار از معنا می‌دانند و برخورد با آن‌ها را آموزنده تلقی می‌کنند. این در حالی است که بسیاری از مردم رویارویی با حوادث زندگی را خسته کننده، ملال‌آور یا حتی تهدیدآمیز قلمداد می‌کنند. افراد چالش‌طلب گاهی رویدادهای مصیبت‌زای زندگی را به تجربه‌های ارزنده-ای تبدیل می‌کنند. و بالاخره افراد سخت‌رو نسبت به

1- Quick Index.

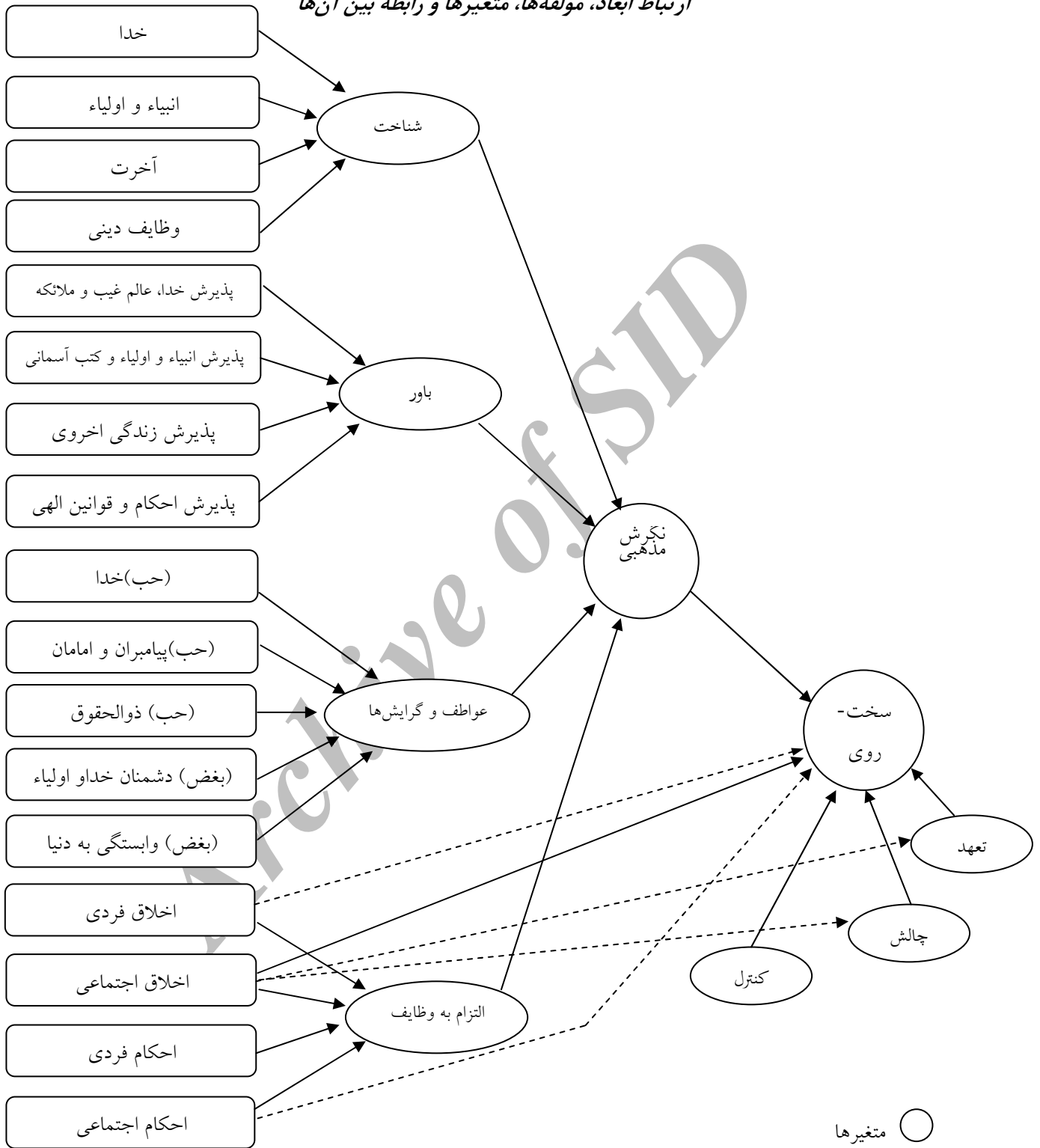
2- Minnesota Multiphasic Personality Inventory.

کوباسا و همکاران، ۱۹۸۲؛ کوباسا و همکاران، ۱۹۸۵). پژوهش‌های دیگر نشان می‌دهد که افراد با سخت‌رویی بالا با موقعیت‌های استرس‌زا به نحو موثرتری رویارو می‌شوند برای مثال با کار کردن روی مشکل یا تبدیل موقعیت‌های منفی به مثبت (هوفمان، ۱۹۸۸). همچنین نتیجه تحقیق لی فانگ زانگ (۲۰۱۰) بر روی ۳۶۲ دانشجوی چینی نیز نشان داد که صفات شخصیتی گشودگی، برونگرایی، توافق‌پذیری و وجدان رابطه مثبت با سخت‌رویی و روان‌رنجورگرایی رابطه منفی با سخت‌رویی دارد. طبق پژوهش دلاهاج، گیلارد و دام (۲۰۱۰) نیز افراد سخت‌رو در موقعیت‌های استرس‌آور در مقایسه با افراد عادی بهتر با مساله کنار می‌آیند. در تحقیق میتوز و سرواتی - سیب (۲۰۰۷) بر روی ۸۸ دانشجوی داغ‌دیده کالج نیز سخت‌رویی ارتباط معکوسی با نشانگان سوگ داشت و با رشد شخصی ارتباطی یافت نشد. سخت‌رویی نه تنها در بهداشت و سلامت جسمی و روانی افراد نقش مثبت ایفا می‌کند (الکساندر و کلین، ۲۰۰۱) بلکه در انگیزش تحصیلی، بهره‌یادگیری و تصمیم‌گیری‌های آموزشی نیز موثر واقع می‌شود (بنیشک و لویز، ۲۰۰۱، کل و همکاران، ۲۰۰۴). نظریه سخت‌رویی مشابه بسیاری از نظریات دیگر انسان را از جنبه سلامت روانی و با تکیه بر توان‌مندی‌های او بررسی کرده است. ویژگی‌هایی که کوباسا در افراد با سخت‌رویی بالا پیدا کرده است با ویژگی‌هایی که روان‌شناسان دیگر مثل کارل راجرز، گوردون آلپورت^۱، آبراهام مزلو و ... برای انسان سالم شمرده‌اند، همسان است.

در این پژوهش محقق به دنبال جواب این سوال بوده است که با توجه به تاثیرات قابل ملاحظه دینداری و سخت‌رویی در مقابله با فشارهای روانی در جامعه پر تنش امروزی آیا بسیجیان به عنوان نیروهای نظامی مردمی نسبت به دانشجویان عادی دارای میانگین بالاتری از این ویژگی‌های شخصیتی هستند یا خیر؟ و اصولاً آیا بین این دو ویژگی ارتباط معناداری وجود دارد یا خیر؟

1- Rogers, C.R & Allport, G.W.

ارتباط ابعاد، مؤلفه‌ها، متغیرها و رابطه بین آن‌ها

روش

جامعه آماری در پژوهش حاضر عبارت است از دانشجویان دختر که در سال تحصیلی ۸۹-۸۸ در کلیه مقاطع کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکترا در رشته‌های مختلف مشغول به تحصیل در شهر تهران می‌باشند.

در این پژوهش از شیوه نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده شده است به این ترتیب که به تعداد ۱۰۰ نفر از دانشجویان دختر عادی و تعداد ۱۰۰ نفر از دانشجویان دختر بسیجی که در اردوهای راهیان نور شرکت کرده بودند به صورت تصادفی پرسشنامه داده شده است.

در این پژوهش برای جمع‌آوری اطلاعات از دو پرسشنامه زیر استفاده شده است.

۱- پرسشنامه سنجش دینداری دانشجویان خدایاری فرد

اطلاعات موجود در پژوهش‌های مربوط به سنجش نگرش‌ها و اعتقادات دینی اغلب در زمینه دین مسیحیت می‌باشد و تعمیم آن به جامعه اسلامی ما امکان‌پذیر نیست لذا از مجموعه ابزارهای سنجش نگرش مذهبی و دینداری که در داخل کشور و متناسب با فرهنگ ملی ایران و مبتنی بر دین اسلام ساخته شده‌اند، پرسشنامه سنجش دینداری دکتر خدایاری فرد که در جامعه دانشجویان ایرانی هنجاریابی شده است جهت گردآوری اطلاعات، مورد استفاده قرار گرفته است.

فرم مقیاس شامل ۴ حیطه است: شناخت دینی با ۴ مؤلفه و ۳۱ ماده، عواطف دینی با ۵ مؤلفه و ۲۰ ماده، باور دینی با ۴ مؤلفه و ۲۵ ماده و التزام به وظایف دینی با ۴ مؤلفه و ۵۵ ماده.

ضرایب آلفای کرونباخ به دست آمده برای ابعاد شناخت، عواطف، باور و وظایف به ترتیب ۰/۹۱، ۰/۹۱، ۰/۹۵ و ۰/۹۷ و برای دینداری کل ۰/۹۸ می‌باشد.

۲- پرسشنامه زمینه‌یابی دیدگاه‌های شخصی کوباسا

مقیاس بررسی دیدگاه‌های شخصی که اولین نسخه آن در ۱۹۸۴ توسط کوباسا و همکارانش طراحی و

هنجاریابی شده در سال ۱۳۷۲ توسط قربانی به فارسی ترجمه شده است. این مقیاس، سخت‌رویی افراد را در سه مؤلفه تعهد، کنترل و چالش می‌سنجد. بیگی فرد (۱۳۷۸) با استفاده از روش آلفای کرونباخ اعتبار علمی پرسشنامه را تعیین نموده است که برای مؤلفه‌های تعهد ۸۲ درصد کنترل ۷۱ درصد و چالش ۵۶ درصد به دست آمده است و ضریب آلفای کرونباخ کل آن ۰/۸۸ محاسبه شده است. مقیاس دیدگاه‌های شخصی دارای ۵۰ عبارت است و به صورت خودسنجی قابل اجراست. در مطالعه‌ای که برای اعتباریابی پرسشنامه دیدگاه‌های شخصی صورت گرفته است رابطه بین این پرسشنامه با مقیاس‌های فرعی آسیب‌شناختی پرسشنامه چند وجهی شخصیتی مینه سوتا (MMPI) بررسی شد ضریب همبستگی بین نمره‌های سخت‌رویی و مقیاس‌های فرعی آسیب‌شناختی پرسشنامه فوق بین ۰/۱۱۶ تا ۰/۵۳۹ به دست آمد (جمهری، ۱۳۸۰).

برای اندازه‌گیری سخت‌رویی آزمون‌های دیگری نیز طراحی شده‌اند (هال، نسخه ۴۵ سوالی، ۱۹۷۸). از آن جا که نسخه کنونی توسط شخص نظریه‌پرداز تدوین و در کشور ایران نیز قبلاً به کار رفته است (قربانی، ۱۳۷۳) این آزمون انتخاب مناسب‌تری بود. در عین حال مؤلف این پرسشنامه شخصاً کاربرد آن را به پژوهشگران توصیه نموده است. پرسشنامه سخت‌رویی کوباسا برای هر یک از سه مؤلفه تشکیل‌دهنده آن نمرات درصدی به دست می‌دهد که به اعتقاد برخی از پژوهشگران این نمرات می‌توانند به تنهایی در پیش‌بینی تن‌درستی یا بیماری مورد استفاده قرار بگیرند.

پژوهش حاضر از نوع تحقیق توصیفی است. بر خلاف طرح تجربی، محقق در اجرای یک طرح تحقیق توصیفی، متغیرها را دستکاری نمی‌کند و یا برای وقوع رویدادها شرایطی را به وجود نمی‌آورد.

در این پژوهش نیز که یک تحقیق پس‌رویدادی (EX-POST FACTO) و از نوع علی-مقایسه‌ای می‌باشد، محقق به بررسی ویژگی شخصیتی سخت‌رویی و دینداری و وجود رابطه میان آن‌ها در دانشجویان پرداخته و بدون هیچ‌گونه دخالتی این

پرسشنامه سخت‌رویی و خرده مقیاس‌های آن در دو گروه دانشجویان دختر عادی و بسیجی و نشان می‌دهد که به طور کلی میانگین کل سخت‌رویی و خرده مقیاس‌های تعهد و کنترل در دانشجویان بسیجی بالاتر از دانشجویان عادی است اما میانگین خرده مقیاس چالش در دانشجویان عادی کمی بالاتر از دانشجویان بسیجی است.

به منظور بررسی این فرضیه که (دینداری در دانشجویان بسیجی بالاتر از دانشجویان عادی است) از آزمون *t* مستقل برای مقایسه میانگین کل دینداری در دو گروه دانشجویان عادی و بسیجی استفاده شد. نتایج در جدول ۱ ارائه شده است.

ویژگی شخصیتی را در دو گروه دانشجویان دختر بسیجی و عادی مقایسه نموده است.

جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از مدل‌های آماری آزمون *t*، تحلیل واریانس تک متغیره ANOVA، تحلیل واریانس چند متغیره MANOVA و ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است.

نتایج

شاخص‌های توصیفی نمرات پرسشنامه دینداری و خرده مقیاس‌های آن نشان می‌دهد که به طور کلی میانگین نمره کل دینداری و کل خرده آزمون‌های دینداری، در دانشجویان بسیجی، بالاتر از دانشجویان عادی است. همچنین شاخص‌های توصیفی نمرات

جدول ۱- نتایج آزمون *t* برای مقایسه دینداری در دو گروه دانشجویان عادی و بسیجی

گروه	میانگین	انحراف استاندارد	F	Sig.	t	df	Sig
عادی	۴۵۰/۵۶	۵۰/۲۶	۵/۰۶	۰/۰۶۸	-۳/۱۶۸	۱۹۸	۰/۰۰۲
بسیجی	۴۶۸/۰۳	۲۲/۶۸					

به منظور بررسی معنی‌دار بودن تفاوت بین میانگین‌های خرده مقیاس‌های دینداری در دو گروه عادی و بسیجی، از آزمون تحلیل واریانس چند متغیره یک‌راهه (MANOVA) استفاده شد. ابتدا آزمون‌های معنی‌دار بودن MANOVA (پیلایی - بارتلت، لامبدای ویلکز، اثر هتلینگ - لالی و بزرگ‌ترین ریشه روی) برای بررسی اثر اصلی عامل گروه‌بندی روی متغیرهای وابسته خرده مقیاس‌های دینداری انجام شد. نتایج آزمون‌های معنی‌داری MANOVA در جدول ۲ ارائه شده است.

چنان‌که نتایج جدول ۱ نشان می‌دهد با توجه به برقراری مفروضه همسانی واریانس‌ها و با توجه به این-که t محاسبه شده $P = ۰/۰۰۲$ ، $t(۱۹۸) = -۳/۱۶۸$ برای مقایسه میانگین‌های دینداری در دو گروه دانشجویان عادی و بسیجی در سطح کم‌تر از $۰/۰۵$ معنادار است، می‌توان چنین نتیجه‌گیری نمود که بین دینداری در دو گروه دانشجویان عادی و بسیجی تفاوت معنادار وجود دارد. مقایسه میانگین‌های دو گروه نشانگر آن است که دانشجویان بسیجی نسبت به دانشجویان عادی از دینداری بالاتری برخوردارند.

جدول ۲- نتایج آزمون‌های معنی‌داری MANOVA برای اثر عامل گروه‌بندی بر خرده مقیاس‌های دینداری

اثر	آزمون	مقدار	F	df	Sig.
عامل گروه‌بندی	پیلایی - بارتلت	۰/۲۹	۱۹/۹۲	۴	۰/۰۰۱
	لامبدای ویلکز	۰/۷۱	۱۹/۹۲	۴	۰/۰۰۱
	هتلینگ - لالی	۰/۴۱	۱۹/۹۲	۴	۰/۰۰۱
	روی	۰/۴۱	۱۹/۹۲	۴	۰/۰۰۱

با توجه به معنی‌داری آزمون‌های معنی‌داری MANOVA، نتایج تحلیل واریانس تک متغیری ANOVA برای تحلیل هر متغیر وابسته به طور جداگانه در جدول ۳ ارائه شده است.

چنان‌که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، آزمون‌های معنی‌داری MANOVA در رابطه با عامل گروه‌بندی ($Wilks's\ Lambda=0/71, F=19/92, P=0/001$) در سطح کمتر از ۰/۰۵ معنادار است، بنابراین اثر عامل گروه‌بندی بر خرده مقیاس‌های دینداری معنادار است.

جدول ۳ - خلاصه نتایج تحلیل واریانس یک متغیری ANOVA برای هر یک از خرده مقیاس‌های دینداری به طور جداگانه.

Sig.	F	میانگین مجذورات	df	مجموع مجذورات	متغیرهای وابسته	منبع تغییرات
۰/۰۹۳	۲/۸۴	۱۳۷۸/۱۲	۱	۱۳۷۸/۱۲	التزام	گروه
۰/۰۰۱	۴۹/۳۸	۱۵۷۹/۲۲	۱	۱۵۷۹/۲۲	شناخت	
۰/۰۰۱	۲۳/۱۸	۲۶۲۰/۸۸	۱	۲۶۲۰/۸۸	باور	
۰/۹۹۱	۰/۰۰	۰/۰۱	۱	۰/۰۱	گرایش	خطا
		۴۸۴/۴۹	۱۹۸	۹۵۹۳۰/۲۳	التزام	
		۳۱/۹۸	۱۹۸	۶۳۳۲/۲۸	شناخت	
		۱۱۳/۰۸	۱۹۸	۲۲۳۸۹/۸۴	باور	
		۴۲/۵۷	۱۹۸	۸۴۲۹/۵۵	گرایش	کل
			۱۹۹	۹۷۳۰۸/۳۵	التزام	
			۱۹۹	۷۹۱۱/۵۰	شناخت	
			۱۹۹	۲۵۰۱۰/۷۲	باور	
			۱۹۹	۸۴۲۹/۵۵	گرایش	

که دانشجویان بسیجی نسبت به دانشجویان عادی از شناخت و باور دینی بالاتری برخوردارند. به منظور بررسی این فرضیه که (سخت‌رویی در دانشجویان عادی و بسیجی متفاوت است) از آزمون t مستقل برای مقایسه میانگین کل سخت‌رویی در دو گروه دانشجویان عادی و بسیجی استفاده شد. نتایج در جدول ۴ ارائه شده است.

چنان‌که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، در مورد عامل گروه فقط F ‌های محاسبه شده برای خرده مقیاس شناخت دینی $F(198, 1) = 49/38, P = 0/001$ و باور دینی $F(198, 1) = 23/18, P = 0/001$ در سطح کمتر از ۰/۰۵ معنادار است، لذا بین خرده مقیاس شناخت دینی و باور دینی در دانشجویان عادی و بسیجی تفاوت معنادار وجود دارد. مقایسه میانگین‌های دو گروه نشانگر آن است

جدول ۴ - نتایج آزمون t برای مقایسه سخت‌رویی در دو گروه دانشجویان عادی و بسیجی

گروه	میانگین	انحراف استاندارد	F	Sig.	t	df	Sig.
عادی	۱۳۲/۵۷	۲۹/۷۴	۰/۷۰۰	۰/۴۰۴	-۱۶/۰۰۱	۱۹۸	۰/۰۰۱
	۱۹۸/۲۹	۲۸/۳۳					

به منظور بررسی معنی‌دار بودن تفاوت بین میانگین‌های خرده مقیاس‌های سخت‌رویی در دو گروه دانشجویان عادی و بسیجی، از آزمون تحلیل واریانس چند متغیری یک‌راهه (MANOVA) استفاده شد. ابتدا آزمون‌های معنی‌دار بودن MANOVA (پیلای - بارتلت، لامبدای ویلکز، اثر هتلینگ - لالی و بزرگ‌ترین ریشه روی) برای بررسی اثر اصلی عامل گروه‌بندی روی متغیرهای وابسته خرده مقیاس‌های سخت‌رویی انجام شد. نتایج آزمون‌های معنی‌داری MANOVA در جدول ۵ ارائه شده است.

چنان‌که نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد با توجه به برقراری مفروضه همسانی واریانس‌ها و با توجه به این- t محاسبه شده $P=0/001$ ، $F(198)=16/001$ برای مقایسه میانگین‌های سخت‌رویی در دو گروه دانشجویان عادی و بسیجی در سطح کم‌تر از $0/05$ معنادار است، می‌توان چنین نتیجه‌گیری نمود که بین سخت‌رویی در دانشجویان عادی و بسیجی تفاوت معنادار وجود دارد. مقایسه میانگین‌های دو گروه نشانگر آن است که دانشجویان بسیجی نسبت به دانشجویان عادی از سخت‌رویی بالاتری برخوردارند.

جدول ۵ - نتایج آزمون‌های معنی‌داری MANOVA برای اثر عامل گروه‌بندی بر خرده مقیاس‌های سخت‌رویی

Sig.	df	F	مقدار	آزمون	اثر
0/001	3	289/23	0/116	پیلای - بارتلت	عامل گروه بندی
0/001	3	289/23	0/114	لامبدای ویلکز	
0/001	3	289/23	4/427	هتلینگ - لالی	
0/001	3	289/23	4/427	روی	

است. با توجه به معنی‌داری آزمون‌های معنی‌داری MANOVA، نتایج تحلیل واریانس تک متغیری ANOVA برای تحلیل هر متغیر وابسته به طور جداگانه در جدول ۶ ارائه شده است.

چنان‌که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، آزمون‌های معنی‌داری MANOVA در رابطه با عامل گروه‌بندی $F(289,23)=0/114$ ، $P=0/001$ (Wilks's Lambda) در سطح کم‌تر از $0/05$ معنادار است، بنابراین اثر عامل گروه‌بندی بر خرده مقیاس‌های سخت‌رویی معنادار

جدول ۶ - خلاصه نتایج تحلیل واریانس یک متغیری ANOVA برای هر یک از

خرده مقیاس‌های سخت‌رویی به طور جداگانه.

Sig.	F	میانگین مجذورات	df	مجموع مجذورات	متغیرهای وابسته	منبع تغییرات
0/001	500/47	71/12	1	71/12	تعهد	گروه
0/081	3/09	0/35	1	0/35	چالش	
0/001	366/44	37/18	1	37/18	کنترل	
		0/142	198	28/137	تعهد	خطا
		0/113	198	22/327	چالش	
		0/101	198	20/089	کنترل	
			199	99/256	تعهد	کل
			199	22/676	چالش	
			199	57/269	کنترل	

به دانشجویان عادی از تعهد و کنترل بالاتری برخوردارند.

به منظور بررسی این فرضیه که (بین سخت‌رویی و دینداری در دانشجویان عادی و بسیجی رابطه وجود دارد)، ضریب همبستگی پیرسون بین نمره کل سخت‌رویی با دینداری در دو گروه دانشجویان عادی و بسیجی محاسبه شد، نتایج در جدول ۷ ارائه شده است.

چنان‌که در جدول ۶ مشاهده می‌شود، در مورد عامل گروه F محاسبه شده برای خرده‌مقیاس تعهد $F(1, 198) = 50.0/47, P=0.001$ و خرده‌مقیاس کنترل $F(1, 198) = 366/44, P=0.001$ در سطح کم‌تر از 0.05 معنادار است، لذا بین خرده‌مقیاس‌های تعهد و کنترل در دانشجویان عادی و بسیجی تفاوت معنادار وجود دارد. مقایسه میانگین‌های دو گروه نشانگر آن است که دانشجویان بسیجی نسبت

جدول ۷ - نتایج ضریب همبستگی برای رابطه سخت‌رویی و دینداری

متغیرها	دانشجویان عادی	دانشجویان بسیجی
سخت‌رویی - دینداری	-0.203^*	0.327^{**}

$** = p < 0.01$ $* = P < 0.05$

اند. و مهرابی طالقانی در سال ۱۳۸۷ (بین جهت‌گیری دینی و سخت‌رویی در دانشجویان رابطه معنادار و همبستگی وجود دارد) و آزموده، شهیدی، دانش (۱۳۸۶) در داخل کشور و مدی، براو، خوشابا، ویتکاس (۲۰۰۶) در خارج از کشور یکسان است. همچنین با استناد به این گفته سارافینو (۲۰۰۲) که انعطاف‌پذیری، انسجام و سخت‌رویی مشترکات بسیاری دارند و ممکن است اساساً یکی باشند می‌توان گفت که نتیجه آزمون این فرضیه پژوهشی به‌طور غیرمستقیم با نتایج حاصل از پژوهش‌های خداپناهی و خاکسار بلداجی (۱۳۸۴) در داخل کشور و میتون در سال ۱۹۸۹ (وجود رابطه میان ارتباط با خدا و کاهش اثرات موقعیت‌های ضربه‌آمیز^۱ اساسی مثل مرگ فرزند و تأثیر مثبت بر افسردگی، میزان سازگاری^۲ و حرمت خود^۳)، استوارد و جو بر روی ۱۲۱ نفر دانشجو (روحیه مذهبی به صورت چشم‌گیری با سلامت روان و سازگاری در ارتباط است و افرادی که خود را بیش از همه مذهبی می‌دانند از دیگران سازگارترند و بالاترین

نتایج جدول ۷ نشان می‌دهد که در هر دو گروه دانشجویان عادی و بسیجی بین سخت‌رویی و دینداری رابطه معنادار در سطح 0.05 وجود دارد، هر چند که در دانشجویان بسیجی رابطه سخت‌رویی با دینداری، مثبت ($r=0.327, P=0.01$) و در دانشجویان عادی رابطه سخت‌رویی با دینداری، منفی ($r=-0.203, P=0.05$) است.

بحث و نتیجه‌گیری

اثرات مثبت دینداری و سخت‌رویی در سلامت روانی افراد از جمله موضوعاتی است که در پژوهش‌های مختلف مورد تأیید قرار گرفته است. به عنوان مثال نتیجه پژوهش حاضر به‌طور مستقیم با نتیجه پژوهش‌های آزموده در سال ۱۳۸۳ بر روی ۲۰۰ نفر از دانشجویان دانشگاه شهید بهشتی (افراد دارای جهت‌گیری مذهبی درونی نسبت به افراد دارای جهت‌گیری مذهب‌تری برخوردار بودند و افراد دارای جهت‌گیری مذهبی درونی نسبت به افراد دارای جهت‌گیری مذهبی بیرونی از تعهد، کنترل و مبارزه‌جویی بیش‌تری برخوردار بوده-

1 -Traumatic Events.
2 - Adjustment.
3 -Self Respectedness.

عملکرد تحصیلی را دارند)، واتسون و همکاران بر روی ۳۵۱ نفر (افراد دارای جهت‌گیری مذهبی درونی از نظر شناختی منطقی‌تر هستند، سازش یافتگی بیش‌تری از خود نشان می‌دهند و از سلامت روانی بیش‌تری برخوردارند)، یانگ و همکاران بر روی فارغ‌التحصیلان روان‌شناسی (معنویت به عنوان یک سازه نقش مهمی بر سازگاری روان‌شناختی دارد و می‌توان از آن در کار بالینی با مراجعین کمک گرفت) و اسکلودرمن و همکاران بر روی دانشجویان یکی از دانشکده‌های کانادا (تعهد مذهبی با سازگاری در بین مردان و زنان دانشجوی همبستگی بسیار بالایی دارد)، جانسون (باورهای دینی نقش عمده‌ای در سلامت روان و سازگاری افراد دارد) در خارج از کشور هم‌سویی دارد و بر خلاف نتیجه حاصل از پژوهش الیس (دیندار بودن میزان ناسازگاری را افزایش می‌دهد) می‌باشد.

ادیان آسمانی، خاصه دین اسلام، با تبیین اسباب و علل مختلفی که در پدیدایی و تحول جهان خلقت وجود دارند و نیز با معرفی خداوند به عنوان علت تامه وقوع هر پدیده، این شناخت را به انسان می‌دهد که کامیابی و ناکامی‌های او تماماً در اختیار او نبوده و بخشی از آن معلول خواست الهی است. از دیدگاه روانشناختی، نسبت دادن عوامل شکست و ناکامی به پدیده‌های خارج از اختیار و توانایی انسان، موجب عدم کاهش اعتماد به نفس و افزایش توان مقابله با مشکلات و مانع از سرزنش بیش از حد خود می‌گردد. این نکته در بهداشت روانی فرد نقش مهمی ایفا می‌کند. برخی از پژوهش‌ها در زمینه افراد مذهبی نشان می‌دهد این افراد در موقعیت‌های شکست با کاهش نگرانی خود و تقلیل قلمرو خود سرزنشی، سلامت خود را بهبود می‌بخشند (لوین، ۱۹۹۶). آن‌ها مشکلات خاص خود را با نسبت دادن شرایط حل نشدنی به خداوند مهار می‌کنند (اسپیلکا، شاور و کرکپاتریک، ۱۹۷۷، به نقل از خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۸۵).

فرد با ویژگی سخت‌رویی تصمیم گرفته است زندگی کند و به این دلیل از زندگی در خانه، محیط کار یا به هنگام بازی استقبال می‌کند. از این تصمیم

میل زیستن ظهور می‌کند و دلایل ویژه‌ای برای بودن. او نه فقط هدف‌هایی دارد که در رسیدن به آن‌ها کامیاب می‌شود، بلکه هدف‌های قدیمی را به صورتی مداوم تجدید کرده و هدف‌های جدیدی به وجود می‌آورد. او پس از تصمیم به زندگی و یافتن علت آن چگونگی زندگی کردن خود را تعیین می‌کند. او می‌خواهد به سادگی بر مشکلات فایق آید، خوب زندگی کند و کامیاب شود به همین دلیل نگرش خوشبینانه در مورد زندگی و شخص خود دارد و انتظار دارد وقایع زندگی به سود او پیش رود. او انتظار موفقیت دارد زیرا در مورد قدرت خود اعتماد دارد و به خود به نظر استاد سرنوشت خویش می‌نگرد و این قدرت را در خود می‌بیند که هر تحول و دگرگونی که در زندگی رخ می‌دهد بتواند پیش‌برد و خود را قربانی بی‌یار و یاور ندیده و در نتیجه از درماندگی، اضطراب و افسردگی در امان باشد (شفر، ۱۳۷۵).

داشتن احساس کنترل و تسلط بر اوضاع حاکم، اتخاذ موضع فعالانه در زمان وجود مشکلات، ایستادگی و مقاومت در برابر آن‌ها، خود را مسئول داشتن در صورت بروز شرایط بحرانی، دیده عبرت بین داشتن و سختی‌ها را فرصت‌هایی برای رشد و توسعه دانستن، همه و همه مواردی هستند که برای افراد یک جامعه لازم است تا آن جامعه رو به رشد حرکت کند و روز به روز پیشرفت و ترقی نماید. به عبارت دیگر سخت‌رویی، ویژگی تک تک افراد یک جامعه موفق است که البته در این میان از نیروی بسیج به عنوان یک پایگاه نظامی مردمی بیش از عموم مردم جامعه انتظار داشتن چنین ویژگی‌های شخصیتی می‌رود.

از آن جایی که یکی از محدودیت‌های محقق در این تحقیق هم‌خوانی نداشتن پرسشنامه سخت‌رویی ساخته شده در خارج از کشور با پرسشنامه دینداری ساخته شده در داخل بوده است پیشنهاد می‌شود به منظور بالا بردن سطح علمی پژوهش‌ها در کشور ایران، متخصصین علم روان‌سنجی، اقدام به ساخت و هنجاریابی پرسشنامه‌های سخت‌رویی با توجه به فرهنگ ملی و مبتنی بر ملاک‌های اسلامی نمایند. همچنین به منظور افزایش اعتبار، گسترش و تعمیم

نتایج پژوهش، پیشنهاد می‌گردد پژوهش‌های مشابه بر روی دانشجویان سایر شهرها و همچنین در جوامع آماری دیگر انجام گیرد. مسئولان و برنامه‌ریزان فرهنگی و اجتماعی با کسب اطلاعات دقیق از گرایش‌ها، نگرش‌ها و باورهای مذهبی افراد جامعه، خصوصاً دانشجویان، برنامه جامعی جهت معرفی و شناخت دین و اثرات التزام عملی به آن تدوین نمایند تا با ایجاد برنامه‌های صحیح و تقویت انگیزه‌های معنوی و مذهبی، سعی در درونی کردن دین و پیرو آن تقویت مؤلفه‌های شخصیتی سالم در افراد و متعاقباً رشد جامعه گردد. در این راستا پیشنهاد پژوهشگر، برگزاری کارگاه‌های آموزشی در زمینه بالا بردن سطح سخت‌رویی و نگرش مذهبی برای اقشار مختلف جامعه می‌باشد. پیشنهاد آخر پژوهشگر ایجاد رشته تحصیلی روان‌شناسی اسلامی در دانشگاه‌های کشور است که به تربیت دانشجویان ماهر و متخصص در این زمینه بپردازد. به طوری که از دین و مذهب نیز بتوان در حوزه روان‌شناسی در حیطه درمانی وارد عمل شد. تشکر و قدردانی: به جا است که در این فرصت از تمامی بزرگوارانی که هر کدام به نحوی بنده را در انجام این پژوهش یاری دادند تشکر نموده و خدا را به خاطر داشتن چنین عزیزانی سپاس گویم.

- ۱۴- محمدزاده، علی؛ نجفی، محمود و عاشوری، احمد. (۱۳۸۸). سوگیری مذهبی در افراد با صفات اسکیزوتایپی بالا. مجله روان-پزشکی و روان‌شناسی ایران؛ سال ۱۵، شماره ۳: ۲۸۳-۲۸۹.
- ۱۵- مهرابی طالقانی، شیما (۱۳۸۷). بررسی رابطه هوش معنوی، جهت‌گیری دینی و سخت‌رویی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم و تحقیقات تهران.
- ۱۶- نجاتی، عثمان. (۱۳۸۴). قرآن و روان‌شناسی، ترجمه: عباس عرب. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
- ۱۷- وست، ویلیام. (۱۳۸۳). روان‌درمانی و معنویت، ترجمه: شهریار شهیدی و سلطانی شیرافکن. تهران: رشد.
- 18- Alexander, D.A. & Klein, S. (2001). Ambulance personnel and critical incidents. *British Journal of Psychiatry*, 178. pp. 76-81.
- 19- Benishek, L.A. & Lopez, F.G. (2001). Development and initial validation of academic hardiness. *Journal of Career Assessment*, 9(4), pp. 333-352.
- 20- Cole, H.S. Field and Harris, S.G. (2004). Student learning motivation and psychological hardiness: Interactive effects on students' reaction to a management class. *Academy of Management Learning and Education*, 3(1), pp. 64-85.
- 21- Delahajj, R. Gaillard, A.W.K. & Dam, K.V. (2010). Hardiness and the response to stressful situations: Investigating mediating processes. *Personality and Individual Differences*, Vol 49, Issue 5, P 386-390.
- 22- Hoffman, U.A. Levy. (1988). "Social Support and Self-Esteem". *Journal of Youth and Adolescence*, vol 7, No 4, p. 35-40.
- 23- Kobasa, S.C. (1979). Stressful life events, Personality, and health: An inquiry in to hardiness. *Journal of personality and social psychology*, 37, p. 1-11.
- 24- Kobasa, S.C. Maddi, S.R. & Kahn, S. (1982). Hardiness and health: A Prospective study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42, p. 166-168.
- 25- Kobasa, S.C. Maddi, S.R. Puccetti, M.C. & Zola. L. (1985). Effectiveness of hardiness. Exercise and social support as resources against illness. *Journal of Psychosomatic Research*, 29, p. 525-533.
- 26- Maddi, S.R. Brow, M. Khoshaba, D.M. & Vaitkus, M. (2006). Relationship of Hardiness and Religiosity to Depression and Anger. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*; Vol 58, Issue 3, P 148-161
- 27- Mothews, L. Servaty-Seib, H. (2007). Hardiness and grief in a sample of bereaved college students. *Death studies*, vol 31, num 3, pp. 183-204 (22).
- 28- Rhodewalt, F. & Zone, J.B. (1989). Appraisal of life change, depression, and illness in hardy and nonhardy women. *Journal of personality and social psychology*, vol 56, no 1, p. 81-88.
- ۱- القرآن الکریم، (ابوالفضل بهرام‌پور، مترجم). تهران: انتشارات حر و نشر سبحان.
- ۲- آزموده، پیمان. (۱۳۸۳). رابطه جهت‌گیری مذهبی با سرسختی و شادکامی دانشجویان دانشگاه شهید بهشتی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی.
- ۳- بهرامی احسان، هادی. (۱۳۸۰). بررسی مقدماتی میزان اعتبار و قابلیت اعتماد مقیاس جهت‌گیری مذهبی. مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی، سال ۶، شماره ۱.
- ۴- بهرامی احسان، هادی و تاشک، آناهیتا. (۱۳۸۳). ایجاد رابطه میان جهت‌گیری مذهبی و سلامت روانی و ارزیابی مقیاس جهت‌گیری مذهبی. مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی، سال ۳۴، شماره ۲.
- ۵- بیگی فرد، سلیمه. (۱۳۷۸). بررسی ارتباط ویژگی سخت‌رویی و حمایت اجتماعی با فرسودگی شغلی در بین کارکنان مراکز توان‌بخشی بهزیستی شیراز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه بهزیستی شیراز.
- ۶- جمهری، فرهاد. (۱۳۸۱). بررسی رابطه بین سخت‌رویی و گرایش به افسردگی و اضطراب در بین زنان و مردان دانشجوی دانشگاه‌های تهران. رساله دکتری، دانشگاه علامه طباطبایی.
- جیمز، ویلیام. (۱۳۷۶). دین و روان، (مهدی قایینی، مترجم). تهران: آموزش انقلاب.
- ۷- حاتمی، حمید رضا. (۱۳۸۷). بررسی تأثیر آموزش مؤلفه‌های هوش هیجانی (مهارت‌های درون فردی، میان فردی، سازگاری، کنترل استرس و خلق عمومی) بر عزت‌نفس، خودپنداره و سخت‌رویی دانش‌آموزان نوجوان بسیجی. رساله دکتری، دانشگاه علامه طباطبایی.
- ۸- حسینی کوهساری، سید اسحاق. (۱۳۸۴). نگاهی قرآنی به فشار روانی. تهران: کانون اندیشه جوان.
- ۹- خدایاری فرد، محمد؛ فقیهی، علی‌نقی؛ غباری بناب، باقر؛ شکوهی‌یکتا، محسن و به‌پژوه، احمد. (۱۳۸۵). آماده‌سازی و هنجاریابی مقیاس سنجش دینداری در جامعه دانشجویی کشور. دانشگاه تهران.
- ۱۰- شارف، آر.اس. (۱۳۸۱). نظریه‌های روان‌درمانی و مشاوره. (ترجمه مهرداد فیروزبخت). تهران: رسا.
- ۱۱- شعبانی، سارا. (۱۳۸۷). نقش سروتونین و کورتیزول در تبیین سه متغیر شخصیتی: منبع کنترل، هیجان‌خواهی، سخت‌رویی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم و تحقیقات تهران.
- ۱۲- شفر، مارتین. (۱۳۷۵). فشار روانی. (ترجمه: پروین بلورچی). تهران: پازنگ.
- ۱۳- قربانی، نیما. (۱۳۷۳). ارتباط سخت‌رویی، الگوی رفتاری تیپ A و رفتار مستعد بیماری‌های کرونری. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.

- 29- Sarafino, E.P. (2002). "Health Psychology-biopsychosocial interaction", (4 th -ed). NJ. John Wiley and sons.
- 30- Wiebe, D.J. (1991). Hardiness and stress moderation: A test of proposed Mechanisms. *Journal of personality and Social psychology*, vol 60, No.1, 89-99.
- 31- Zhang, L.F. (2010). Hardiness and the Big Five personality traits among Chinese university students. *Learning and Individual Differences*, Vol 21, Issue 1, P 109-113

Archive of SID